

Τρύφωνος Τσομπάνη

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Θεσσαλονίκη 2018

** Εισήγηση στην ιερατική σύναξη της Ιεράς Μητροπόλεως
Σερρών και Νιγρίτης.*

Η λειτουργική αγωγή της οικογένειας*

Αναμφίβολα οποιοσδήποτε βρισκόταν σήμερα στη θέση μου, απέναντί σας, θα αισθανόταν άβολα καθώς θα έπρεπε να απευθυνθεί σε ανθρώπους που κατά τεκμήριο θυσιάσαν τον εαυτό τους στη διακονία του Θεού και του λαού Του και υπηρετούν, μερικοί λευκανθέντες μάλιστα, το μυστήριο της Οικονομίας Του και της σωτηρίας του κόσμου. Αυτό που κάνει ακόμα δυσκολότερο τον ρόλο μου είναι το γεγονός ότι όλοι σας δεν είστε αυτόκλητοι σωτήρες του λαού, αλλά εκλελεγμένοι από τον Θεό γι' αυτή την αποστολή: «οὐχ ὑμεῖς Αὐτόν ἐξελέξασθε ἀλλ' Αὐτός ἐξελέξατο ὑμᾶς»¹, δεν το διαλέξατε από μόνοι σας, αλλά Αυτός ο Κύριος σας εκάλεσε στον αμπελώνα του και σας έδωσε το χάρισμα να ποιμαίνετε και να βόσχετε τα πρόβατά του κατά τη γνωστή και προς τον Παύλο εντολή Του. Μέγα το υπόργημα και βαρύ το έργο. Θεωρώ ακόμα ασεβές το να προτείνω ή να συμβουλέψω κάτι σχετικό με το θέμα που μου έχει ανατεθεί. Απλά νιώθω πως είναι μία ευκαιρία για μένα τον ελάχιστο να «δώσω σε σοφόν αφορμήν και να γίνω και εγώ σοφότερος»². Το

1. Ιω. 15, 16.

2. Παροιμ. 9, 9.

θέμα μας δηλαδή της λειτουργικής αγωγής δεν αφορά μόνο τη λευϊτική οικογένεια, αφορά όλο το πλήρωμα της Εκκλησίας μας, όλα τα αγαπημένα παιδιά του Θεού, που σαν στοργικός πατέρας τα καλεί σε κάθε λειτουργική σύναξη να ευφρανθούν και να γιορτάσουν «Πάσχα Θεοῦ τό σωτήριο»³ σε κάθε θεία λειτουργία, «γεύσασθε καί ἴδετε ὅτι Χριστός ὁ Κύριος»⁴. Μας καλεί να φάμε και να πιούμε από την αγάπη της Βασιλείας Του, από αυτή την αγάπη και τον οίνο, που «ἔπιον οἱ ἀκόλαστοι καί ἠδέσθησαν» (εντράπηκαν), ἤπιαν οἱ αμαρτωλοί και ξέχασαν την οδό της ακολασίας, οἱ μέθυσοι και ἐγέναν νηστευτές, οἱ πλούσιοι και επεθύμησαν την πτωχείαν, οἱ πένητες και ἐπλούτισαν την ἐλπίδα, οἱ ἀρρωστοὶ και ἐγέναν δυνατοί, οἱ ιδιώται και εσοφίσθησαν, ὅπως λέει ο ἅγιος Ἰσαάκ ο Σύρος⁵. Με λίγα λόγια η μετοχή μας στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας είναι ο μοναδικός τρόπος και λόγος της υπάρξεώς μας, διότι «ἐν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»⁶ και αυτή η ενότητα είναι σωτηριώδης και μεγαλειώδης. Είναι η αρχή και το τέλος της ζωής μας, η αιτία της δημιουργίας, ο πόθος του παραδείσου που κάποτε ναυάγησε, ο αγώνας της ζωής που μας χάρισε για να Τον ξανακάνουμε δικό μας Πατέρα και αδελ-

3. *ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Κανὼν τοῦ Πάσχα, ᾠδὴ ε΄, τρ. γ΄.*

4. *Ψαλμ. λγ΄.*

5. *Ευρεθέντα ασκητικά, Λόγος οβ΄, εκδ. Ρηγόπουλου, 1977, σσ. 282-283.*

6. *Ρωμ. 12, 5.*

φό και νυμφίο, και να μας καταστήσει τέκνα Του και αδελφούς Του, μέλη Του και συγκληρονόμους Του. Γι' αυτό επτώχευσε για μας, γι' αυτό έγινε αλήτης και πένης για μας. Είναι συγκλονιστικά τα λόγια Του, που τα απευθύνει στον καθένα μας και θέτει άμεσα το μέτρο της ζωής και του όποιου αγώνα μας. «Ἐγώ, φησὶν ὁ Χριστὸς πατήρ, ἐγὼ ἀδελφός, ἐγὼ νυμφίος, ἐγὼ οἰκία, ἐγὼ τροφή, ἐγὼ ἱμάτιον, ἐγὼ ρίζα, ἐγὼ θεμέλιον, πᾶν ὅπερ θέλεις ἐγώ, μηδενός ἐν χρεῖα καταστεῖς. Ἐγὼ καὶ δουλεύσω. Ἦλθον γάρ διακονῆσαι, οὐ διακονηθῆναι. Ἐγὼ καὶ φίλος καὶ μέλος καὶ κεφαλή καὶ ἀδελφός καὶ ἀδελφή καὶ μήτηρ, πάντα ἐγώ. Μόνον οἰκείως ἔχε πρὸς ἐμέ. Ἐγὼ πένης διὰ σέ καὶ ἀλήτης διὰ σέ, ἐπὶ Σταυροῦ διὰ σέ, ἐπὶ τάφου διὰ σέ, ἄνω ὑπὲρ σοῦ ἐντυγχάνω τῷ Πατρὶ, κάτω ὑπὲρ σοῦ πρεσβευτῆς παραγέγονα παρὰ τοῦ Πατρὸς. Πάντα μοι σύ, καὶ ἀδελφός καὶ συγκληρονόμος καὶ φίλος και μέλος. Τί πλέον θέλεις;»⁷.

Αν δεν πάρουμε στα σοβαρά αυτά τα λόγια που μας απευθύνει, τότε μοιραία επανερχόμαστε στην κατάσταση του Αδάμ που μετά την πτώση καθόταν «κἀτέναντι τοῦ παραδείσου καὶ τὴν ἰδίαν γύμνωσιν ὄρων ὀδύρετο». Χάνουμε όχι μόνο τις επαγγελίες Του και ὅτι αυτές συνεπάγονταν για μας, αλλά με τη θέλησή μας διαγράφουμε το ὄνομά μας ἀπὸ τον κατάλογο των συγκληρονόμων της Βασιλείας, δηλαδή χάνουμε

7. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ομιλία ΟΣΤ' ἀπὸ το ὑπόμνημα στο κατὰ Ματθαῖον 24, 16-31. Βλ. ΕΠΕ, τ. 12, σ. 34.

«ἅ ἠτοίμασεν ὁ Θεός τοῖς ἀγαπῶσιν Αὐτόν»⁸. Εκείνο το «τί πλέον θέλεις», δηλαδή τι περισσότερα ζητάς, αφού σου τα έχω δώσει όλα, είναι πραγματικά αναπάντητο από μας.

Εἰστε ιερεῖς Του, και οι λαϊκοὶ εἴμαστε το βασιλείον ιεράτευμα. Δηλαδή εἰστε συλλειτουργοὶ των μυστηρίων Του και χαριτωμένοι ὡστε να «παρίστασθε ἀμέμπτως στό ἅγιο θυσιαστήριο, νά κηρύσσετε τό Εὐαγγέλιο τῆς Βασιλείας Του, νά ἱερουργεῖτε τόν λόγον τῆς Αὐτοῦ ἀληθείας, νά προσφέρετε στόν λαό δῶρα καί θυσίας πνευματικές, νά ἀνακαινίζετε τόν λαό»⁹, για ποιο λόγο;

Το λέει παρακάτω η ευχή, «ὥστε νά ὑπαντήσουμε Αὐτόν ἐν τῇ Δευτέρᾳ ἐπιδημίᾳ Αὐτοῦ»¹⁰, να γίνουμε με λίγα λόγια πολῖτες του ουρανοῦ.

Ο τρόπος, λοιπόν, σας υποδεικνύεται με τη χειροτονητήριο ευχή, ὅτι ο ἄνθρωπος σώζεται μόνο με τη μετοχή του στα μυστήρια και κυρίως με τη μετοχή του στο μυστήριο της ζωῆς, στη θεία Λειτουργία. Με τίποτε ἄλλο, οὔτε με τις φιλανθρωπίες, οὔτε με το χτίσιμο ἰδρυμάτων, οὔτε με το χτίσιμο ναών, οὔτε με τη διακόσμησή τους, οὔτε με ἔργα και εκδηλώσεις που ἔχουν ἀπλά μία ἐπίφαση πνευματικότητας. Αν δηλαδή δεν βιώσουμε το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας ὡς τον

8. Α΄ Κορ. 2, 4.

9. Ευχή χειροτονίας πρεσβυτέρου.

10. Ευχή χειροτονίας πρεσβυτέρου.

μόνο δρόμο σωτηρίας, τότε όλα τα άλλα που κάνουμε, για να καλύψουμε κάποιο κενό που υπάρχει, θα τολμούσα να πω ότι αποτελούν και ύβρη απέναντι στον Θεό, γιατί άλλα μας ανέθεσε κι άλλα κάνουμε. Ο άγιος Χρυσόστομος λέει πως δεν πρόκειται να ρωτήσει ο Θεός πόσους ναούς έχτισες αλλά πόσες ψυχές οικοδόμησες και οδήγησες στη σωτηρία, γιατί δεν θέλει χρυσούς ναούς αλλά χρυσές ψυχές. Δεν επιθυμεί να είμαστε λιθομανείς και χρυσολάτρες, γιατί δεν ενθρόωνε για τον χρυσό και το ασήμι μας, αλλά για τη σωτηρία μας, και κύριος στόχος πρέπει να είναι ώστε να γίνει ο ναός μας εκκλησιαστήριο, δηλαδή κιβωτός σωτηρίας¹¹.

Μετά την πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων, όπου η αθεΐα ήταν το μόνο δόγμα που επικρατούσε, ρώτησαν κάποιοι δημοσιογράφοι ευρωπαίοι έναν Ρώσο επίσκοπο: «Ζήσατε 80 περίπου χρόνια αθεΐας, όπου απαγορευόταν κάθε θρησκευτική εκδήλωση, κήρυγμα, κατήχηση, εκδόσεις, πώς καταφέρατε και κρατήσατε ζωντανή την πίστη σας»; Και η απάντηση ήταν εκπληκτική: «Δεν κάναμε τίποτα απ' όλα αυτά, πράγματι, γιατί απαγορεύονταν από το καθεστώς. Εμείς απλά τελούσαμε τη θεία Λειτουργία».

Αυτό και μόνο έφτανε για να κρατηθεί ζωντανή η πίστη και να μη χάσουν οι άνθρωποι και ένας λαός ολόκληρος τον δρόμο προς τη σωτηρία τους. Δεν αναλάμβαναν με τις δικές τους δυνάμεις να κάνουν κάτι, αλλά

11. Υπόμνημα εις τόν Ματθαῖον, Ὁμιλία, PG 58, 508-509.

έκαναν υπακοή στην προτροπή του Χριστού «τούτο ποιείτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, ὅσάκις γάρ ἂν ἐσθίετε τὸν ἄρτον τοῦτον τὸν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε καὶ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖτε»¹², έκαναν αυτό που λέει ένα τροπάριο του Ὁρθρου «διὰ τοῦ Σταυροῦ σου, Χριστέ, μία ποιίμνη γέγονεν ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων καὶ μία Ἐκκλησία»¹³. Με τον τρόπο αυτό καταφέρνουμε και κάνουμε τα πάντα ουρανό. Η λειτουργία είναι μία πρόκληση και πρόσκληση που λέει· γίνε και συ εκλεκτός, τέκνο του Θεού, αδελφός του Χριστού και συγκληρονόμος της βασιλείας του. Μετέχουμε στη ζωή του, μέλη εκ μέρους, σαρξ εκ της σαρκός του και οστά εκ των οστέων του, βιώνουμε την αγάπη Του και καλούμεθα να την εγκολπωθούμε και να την κάνουμε τρόπο ζωής με το «ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ»¹⁴.

Τέλος, η λειτουργία είναι η πλήρης εναπόθεση της ζωής μας στα χέρια του Θεού, η απόλυτη εμπιστοσύνη σ' Αυτόν, η προσφορά της ζωής μας στα χέρια του· «καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα»¹⁵, η αέναη ευχαριστιακή αντιπροσφορά των δωρημάτων του, του ἄρτου και του οίνου που μας τα χαρίζει και Του τα αντιπροσφέρουμε με όλη μας την καρδιά.

12. Α΄ Κορ., 11, 24-26. Πρβλ. Ευχή Αναφοράς Μ. Βασιλείου.

13. Κάθισμα σταυρώσιμον, α΄ ήχου, Παρασκευής β' εβδομάδος.

14. Προτροπή θείας λειτουργίας, Αποστολικών Διαταγών.

15. Θεία Λειτουργία.

Η θεία Λειτουργία είναι το παράθυρό μας στον κόσμο που βλέπουμε με άλλη ματιά, όταν η χάρις του Θεού αγιάσει τις αισθήσεις μας. Σε εκείνο το «Εὐλογημένη ἢ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» κρέμεται ὅλη η ὑπαρξή μας, γιατί ακριβῶς ξεχνάμε το σπίτι μας, τον εαυτό μας, τον κόσμο μας, αφού μας προσφέρεται ἕνας παράδεισος, μία βασιλεία, μία αγκαλιά Πατρική.

Πόσες φορές στη θεία Λειτουργία βιώσαμε αυτό που ἔλεγε ο ἅγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος ὅτι μετὰ τη θεία μετάληψη γινόταν ὅλος Χριστός και αυτό που τόνιζε ο θεῖος Παῦλος ὅτι εἴμαστε ἓν σῶμα!¹⁶ Ἀλλά και πόσο μπορέσαμε να το μεταδώσουμε στους οικείους μας και στους πιστούς μας, ὅτι ἔχουν τη δυνατότητα να πουν «ἐγὼ Χριστός». Ἐχει σημασία να το βιώσουμε αυτό, κυρίως εσεῖς οἱ λειτουργοὶ και εμεῖς ο λαός, ὅτι ο ιερεὺς την ὥρα της λειτουργίας εἶναι ΧΡΙΣΤΟΣ. Κάποιες τυπικὲς διατάξεις της θείας Λειτουργίας σημειώνουν τον τρόπο με τον ὁποῖο εισοδεύει ο διάκονος ἢ ο ιερεὺς κατὰ τη Μικρὴ Εἴσοδο και λέει ὅτι κρατεῖ το ιερὸν ευαγγέλιο προ του προσώπου του, δεν προβάλλει το πρόσωπό του ἀλλὰ το εξαφανίζει, για να φανεῖ το Ευαγγέλιο, και προβάλλει το πρόσωπο του Χριστοῦ, το Ευαγγέλιο¹⁷. Την ὥρα που δίνει την ειρηναία

16. *Α΄ Κορ.* 10, 17 και ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Ἕμνος ΙΕ΄*, SG 156, 28..

17. Βλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τους εν Αθή-*

μετάδοση ή ευλογεί, δεν είναι το δικό του χέρι αλλά του Χριστού, «βλέπε τήν χειρα τοῦ Χριστοῦ ἔκτεινομένην», λέει ο ιερός Χρυσόστομος¹⁸. Η ατομικότητα του λειτουργού χάνεται, δανείζει το σώμα του στον Χριστό, δανείζει τα χέρια του, τα πόδια του, το στόμα του, το κήρυγμά του δεν είναι αποκύημα της γνώσης του ή της ρητορικής του δεινότητας, αλλά λόγος Χριστού από το οστράκινο σκεύος του λειτουργού.

Κάποτε μία ομάδα νεαρών συνοδευόμενοι από έναν νεοχειροτονημένο κληρικό επισκεφθήκαμε το Άγιο Όρος και συγκεκριμένα τα Καυσοκαλύβια. Σε ένα κελάκι συναντήσαμε τον γέρο-Ανανία, έναν ασκητικό, λεπτοκαμωμένο μοναχό γύρω στα 85, ο οποίος μόλις είδε τον ιερέα της παρέας μας του έβαλε εδαφιαία μετάνοια και πήρε να φιλήσει το χέρι του. Ο νέος κληρικός από συστολή και σεβασμό στον γέροντα το τράβηξε και δεν του έδωσε να το ασπασθεί. Τότε σηκώθηκε ο γερο-Ανανίας και με ένα έντονο ύφος του είπε: «Άκου να σου πω, αν ήθελες να είχες δικά σου χέρια, να μη γινόσουνα παπάς. Να μη το ξανακάνεις αυτό, κατάλαβες;».

Η Λειτουργία, λέει ο γέροντας Αιμιλιανός, είναι προσφορά, είναι δώρον. Προσφορά σημαίνει ότι επιστρέφω στον Θεό, οικεία βουλήσει, αυτό που του ανήκει,

ναις κώδικας, εκδ. Σωτήρ, 1982, σσ. 38-39 και Ν. ΚΑΒΑΣΙΑΑ, PG 150, 412.

18. Υπόμνημα εις κατά Ιωάννην, ΕΠΕ, 14, 716.

διότι εγώ δεν έχω τίποτα να του δώσω. Το παν είναι δικό Του. Επομένως με εκείνο το «τά σά ἐκ τῶν σῶν» επιστρέφω στον Θεό τις προσφορές του, την καρδιά μου, τον εαυτό μου, την οικογένειά μου, την Εκκλησία, ομολογώ ότι είμαι δικός Του, εξαγορασμένος, ότι δεν έχω τίποτα δικό μου πέρα από την πτωχεία μου και τη γυμνότητά μου. Εάν έχω την αίσθηση ότι είμαι κάποιος, παύω να έχω τη δυνατότητα να προσφέρω δώρα στον Θεό. Η προσφορά του άρτου και του οίνου από τους πιστούς ακριβώς τονίζει αυτό που προσφέρουμε ό,τι μας πρόσφερε για να ζήσουμε, είναι γνωστό άλλωστε ότι το ψωμί και το κρασί ήταν συστατικά στοιχεία του βίου των ανθρώπων. Η προσκόμισή τους λοιπόν στο ναό νοηματοδοτεί τη θυσιαστική αυτοπροσφορά μας¹⁹.

Μακάρι όλα αυτά να μπορούσαμε να τα βιώνουμε καθημερινά κλήρος και λαός και τότε δεν θα αποζητούσαμε τίποτα άλλο παρά Χριστό και μόνο Χριστό. Αυτές οι εμπειρίες ήταν που έκαναν το άγιο Νικόλαο τον Πλανά να βιώνει την ουράνια θεία Λειτουργία και να αισθάνεται την παρουσία των αγγέλων δίπλα του, ή τον παπα-Τύχωνα στο Άγιον Όρος που έβγαζε τον υποτακτικό του έξω από το καλύβι για να ζήσει αυτές τις ουράνιες εμπειρίες, «ὦν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος», όταν προσέρχεται φορτωμένος το Εγώ του για

19. Αρχιμ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΟΥ, *Περί Θεού, Λόγος Αισθήσεως*, εκδ. Ίνδικτος Αθήνα 2004, σσ. 102-103.

να λειτουργηθεί²⁰. Όλα αυτά βέβαια ίσως θεωρούνται γνωστά και αυτονόητα, αλλά δυστυχώς δεν είναι. Τη θεία Λειτουργία, που την τελούμε εκατοντάδες φορές και μετέχουμε όλοι, δυστυχώς δεν τη βιώνουμε σωστά, γιατί δεν τη γνωρίζουμε καλά, όσο παράξενο κι αν ακούγεται αυτό. Και μόνο το γεγονός ότι σε μία πόλη 15-20.000 κατοίκων εκκλησιάζονται χίλιοι ή δυο χιλιάδες λείει πολλά, σημαίνει ότι δεν κατάλαβε ο κόσμος τι γίνεται κάθε Κυριακή στον ναό μας. Ποιος αντιλαμβάνεται ότι ο Θεός Πατέρας καλεί τα παιδιά του κάθε Κυριακή στο πατρικό τους για να καθίσουν γύρω από το κοινό τραπέζι;

Ας βάλουμε τον εαυτό μας στη θέση του Πατέρα, και ας κοιτάξουμε κάποια στιγμή πόσα παιδιά μας ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμά μας, και πόσα είχαν τη χαρά να μεταλάβουν, να κοινωνήσουν της τραπέζης. Αυτό γίνεται κάθε φορά, όταν στο, «μετά φόβου Θεού» η πλειονότητα αρνείται να μετέχει της κοινής τραπέζης που έστρωσε ο πατέρας μας για μας. Γιατί; μήπως δεν ξέρουν σε τι κλήθηκαν; Πόσες φορές αναλωθήκαμε σε κηρύγματα και λόγους που είχαν στόχο να λύσουν από κοινωνικά, πολιτικά μέχρι και εθνικά θέματα; Και πόσες φορές το κήρυγμά μας απέκτησε ένα μυσταγωγικό χαρακτήρα; Να εξηγήσουμε δηλαδή στα παιδιά μας τον τρόπο και τον λόγο της υπάρξεώς

20. Χ. ΦΙΛΟΘΩΝΙΤΟΥ, *Ο παπα-Τύχων*, εκδ. Σήμαντρο, Αθήνα 1981, σσ. 23-24. Πρβλ. Έβρ. 11, 38.

τους, να ερμηνεύσουμε τη θεία Λειτουργία στην παραμικρή λεπτομέρειά της, να μάθουν σε τι μεγαλείο τους κάλεσε ο Θεός. Έτσι θα αποφύγουμε και τον κίνδυνο να δυσφημίζουμε τη διακονία του λόγου και δεν θα δίνουμε την ευκαιρία στα παιδιά μας να μας λέν: Πατέρα, σταμάτα να μου κάνεις κήρυγμα. Ο αείμνηστος δάσκαλός μας Ιωάννης Φουντούλης έλεγε κάποτε στο μάθημα στους φοιτητές της θεολογίας: «Ξέρετε πότε θα έχετε επιτύχει το έργο της διακονίας σας στο σχολείο; Όταν στο “μετά φόβου” δείτε όλους τους μαθητές σας να προσέρχονται στο ποτήριο της ζωής. Ε... τότε θα μπορείτε να πείτε το “νῦν ἀπολύεις τόν δοῦλόν σου, Δέσποτα”».

Και κάποτε σε ένα μάθημα προσπαθώντας να ελκύσει τους φοιτητές του στο ποτήριο της ζωής, είπε: «Ας σας δω μία μέρα όλους μαζί να μεταλαμβάνετε των αχράντων μυστηρίων και μετά ας με πάρει ο Θεός».

Όλα αυτά, δεν αφορούν μόνο τους κληρικούς ή τους μοναχούς, αλλά αφορούν όλους τους βαπτισμένους, όλους όσους έχουν πάρει την προίκα του Αγίου Πνεύματος, κατά τον Γέροντα Αιμιλιανό²¹, δεδομένου ότι ο μοναχός και ο κληρικός τη μόνη διαφορά που έχουν με τον λαϊκό δεν ο τρόπος αλλά ο τόπος. Άλλος δηλαδή βιώνει τις εμπειρίες του στο μοναστήρι, άλλος στον ναό στο Ιερό Βήμα και άλλος στα κλίτη του ναού ανάμεσα στις μορφές των αγίων, των οσίων και των

21. Αρχιμ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ, όπ.π., σ. 105.

δικαίων, που ιστορούνται στα κλίτη των εκκλησιών. Τα λόγια της θείας Λειτουργίας αφορούν και αυτόν που τα εκφωνεί και αυτόν που τα ακούει. Αρκεί να γίνεται από μέρους της ποιμαίνουσας Εκκλησίας η απαραίτητη, όπως είπα, προετοιμασία των ανθρώπων, για να βιώσουν ό,τι βιώνει και αυτή. Το «καί πᾶσαν τήν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα»²² ισχύει για όλους όσοι βρίσκονται κάτω από τη στέγη του ναού. Και αυτό που θα πρέπει να μάθει ο κόσμος είναι ότι στην ενορία μας δεν συναντιόμαστε απλά οι ζώντες χριστιανοί, αλλά και οι απ' αιώνων κεκοιμημένοι. Είναι πολύ χαρακτηριστική η διήγηση του π. Βιργκίλι Γκεωργίου, ο οποίος, όταν ήταν μικρός και ως παιδί του ιερού υπηρετούσε στον ναό δίπλα στον ιερέα πατέρα του, έβλεπε κάθε φορά που θυμιάζε ο πατέρας του να καθυστερεί πολύ ώρα θυμιάζοντας τα άδεια στασίδια του ναού. Σε παρατήρησή του γιατί αργεί τόσο και θυμιάζει άδεια στασίδια, αφού δεν έχει πιστούς, πήρε την απάντηση πως δεν είναι άδεια, γιατί εδώ στέκονταν και στέκονται ακόμα οι παλαιοί ενοριίτες μου, που τώρα οι ψυχές τους βρίσκονται στην εν ουρανοίς Εκκλησία και μετέχουν στη ζωή της ενορίας μας. Άλλωστε όλους αυτούς τους μνημονεύω σε κάθε λειτουργία και οι μερίδες τους βρίσκονται πάντα μέσα στο άγιο δισκάριο²³.

22. Εκφώνηση θείας Λειτουργίας.

23. Από την 25ή ώρα στην αιώνια ώρα, εκδ. Έλαφος, Αθήνα 2008, σ. 96.

Θυμούμαι εδώ πόσο είχε παρηγορηθεί ένας μικρός μαθητής μου στο γυμνάσιο που έχασε τη μητέρα του, όταν του είπα ότι η μητέρα του σε κάθε θεία Λειτουργία μπορεί να είναι μαζί του στον ναό, αρκεί να πηγαίνει ένα πρόσφορο με το όνομά της για να βγαίνει η μερίδα της στο άγιο δισκάριο. Είναι πολύ ωραία αυτή η αίσθηση της συλλειτουργίας των πάντων σε κάθε σύναξη, μαζί με τους αγίους και τους μάρτυρες της πίστης, τους ασκητές και τους μεγάλους Πατέρες. «Σύνοδος ούρανοῦ καί γῆς», όπως λέει χαρακτηριστικά η ευχή της Μικράς Εισόδου «Ποίησον σύν τῇ εἰσόδῳ ἡμῶν εἴσοδον ἁγίων ἀγγέλων γενέσθαι, συλλειτουργούντων ἡμῖν καί συνδοξολογούντων»²⁴. «Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες...» και «μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, αθανάτων, ἐπουρανίων καί ζωοποιῶν, φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ»²⁵. Ἐτσι ὅλοι μαζί θα αναφωνήσουμε στο τέλος «Εἶδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον, εὖρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαιρέτον Τριάδα προσκυνοῦντες»²⁶.

Βεβαίως ὅλα αυτά δεν πέφτουν μόνο στους ὠμούς των λειτουργῶν, ἀλλά κυρίως της χριστιανικῆς οἰκογένειας που μετέχει στη ζωὴ της ενορίας. Το ὅλο ἔργο ξεκινᾷ ἀπὸ την οἰκογενειακὴ φωλιά, ὅπου μεγαλώνουν τα παιδιὰ μας. Η ὑπόθεση της κοινῆς λατρείας, ιδιαι-

24. Ευχή Μικράς Εισόδου.

25. Θεία Λειτουργία.

26. Θεία Λειτουργία.

τερα, έχει τις ρίζες της στην κοινή προσευχή της οικογένειας. Αν το παιδί δεν μάθει να μετέχει στην κοινή προσευχή στο σπίτι του, είναι δύσκολο να προσαρμοστεί στην κοινή λατρεία της ενορίας.

Αναμφίβολα είναι δύσκολο η προσευχή να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας στο σπίτι, μπορεί όμως να γίνει αντικείμενο εμπειρίας, χωρίς πολλά λόγια αλλά με πράξη. Πρέπει να μάθουν τα παιδιά μας από τη νηπιακή ηλικία τους ότι η προσευχή είναι ο τρόπος της επικοινωνίας τους, όπως ακριβώς και η γλώσσα την οποία μαθαίνουν από βρέφη να φελλίζουν πριν ακόμα πάνε στο σχολείο. Όλοι έχουμε την αγωνία ώστε το παιδί μας όταν πάει στο σχολείο να ξέρει να μιλάει. Τι είναι αυτό που μας ωθεί, ώστε οι πρώτες λέξεις του παιδιού μας να είναι οι λέξεις μαμά, μπαμπάς, παππούς κ.λπ. Και όχι οι λέξεις Χριστός, Παναγία, ή Κύριε, ἐλέησον; Έτσι το να μάθεις να προσεύχεσαι μοιάζει πολύ με το να μάθεις να μιλάς. Υπάρχει σε όλους μας η έμφυτη δυνατότητα του λόγου, πρέπει επίσης να υπάρχει και κάποιο περιεχόμενο που θέλεις να μεταδώσεις και, όπως χρειάζεται μία εξάσκηση στη διαδικασία της ομιλίας, έτσι χρειάζεται και μία εξάσκηση στην διαδικασία της κοινής προσευχής.

Όπως λοιπόν η οικογένεια είναι ο φυσικός χώρος, όπου το παιδί μαθαίνει να μιλάει και να επικοινωνεί, έτσι είναι ταυτόχρονα και ο φυσικός του χώρος για να μάθει να προσεύχεται.

Μετέχοντας στην προσευχή των άλλων καθημερινά, μαθαίνει να ζει στην κοινωνία των προσώπων, ότι δεν είναι άτομο αλλά πρόσωπο και αυτή η παιδική εμπειρία της κοινής προσευχής μπορεί να είναι αργότερα εμπειρία ενός ώριμου ψυχικά ανθρώπου που δεν ζει για τον εαυτό του και το άτομό του αλλά μετέχει σε κοινωνία προσώπων που έχουν ανάγκη ίσως και των δικών του προσευχών. Αυτό θα το βιώσει αργότερα έντονα στη θεία Λειτουργία, όταν θα προσεύχεται «ὕπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὑπέρ τῶν πλεόντων, ὁδοιπορούντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων καί τῆς σωτηρίας αὐτῶν, ὑπέρ εὐκρασίας ἀέρων καί καιρῶν εἰρηνικῶν»²⁷.

Εδώ θυμούμαι τη μητέρα μου που, όταν ήμασταν παιδιά και έπιανε κάποια μπόρα και έριχνε χαλάζι, μας φώναζε να ανάψουμε το καντήλι, να βγάλουμε στο παράθυρο το αυγό της λαμπρής που κρατούσαμε στο εικονοστάσι, να ανάψουμε τις λαμπάδες της Ανάστασης και να γονατίσουμε για λίγο στο εικονοστάσι για να προσευχηθούμε να σταματήσει το κακό. Στην ένστασή μας γιατί να το κάνουμε, αφού εμείς δεν έχουμε χωράφια που θα καταστρέψει το χαλάζι, απαριθμούσε ποιοί από τη γειτονιά και την ευρύτερη οικογένεια ήταν γεωργοί και είχαν ανάγκη μιας προσευχής.

27. Αιτήματα Προσευχής θείας Λειτουργίας.

Ο καλύτερος τρόπος για να διδάξουμε στα παιδιά μας την εμπειρία της κοινής προσευχής είναι να μοιραζόμαστε μαζί τους τις δικές μας στιγμές προσευχής, ξεκινώντας από το βρεφικό κρεβατάκι, που αποτελεί την πιο γνήσια μορφή κοινής προσευχής που μπορεί να γευθεί ένας γονιός. Ένα απλό Κύριε, ἐλέησον, μπορεί να γίνει η πρώτη μορφή εμπειρίας του παιδιού, που αργότερα θα πρέπει να επαναλαμβάνει στον ναό σε κάθε δέηση του ιερέα. Η πρωϊνή προσευχή όσο γρήγορη κι αν είναι, αφού όλοι τρέχουν για το σχολείο ή τη δουλειά, είναι η βάση για την αγωγή των παιδιών μας, η προσευχή της τραπέζης δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να ευχαριστήσουν πρώτα τον Θεό για τις δωρεές του και μετά τους γονείς για τον κόπο της προετοιμασίας του γεύματος. Η ευχαριστιακή αυτή αναφορά μας οδηγεί στην άλλη αναφορά της θείας Ευχαριστίας «Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένων, τοῦ σταυροῦ τοῦ τάφου τῆς τριημέρου ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως»²⁸ και βέβαια «εἴτε οὖν ἐσθίετε εἴτε πίνετε εἴτε τι ποιεῖτε πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε»²⁹. Αναμφίβολα όλα αυτά θα πρέπει να γίνονται με σοβαρότητα, χωρίς βιασύνη και με την αίσθηση της ιερότητας της κάθε στιγμής της ζωής μας. Είναι εύκολο; ΟΧΙ. Θέλει προσπάθεια, ώστε να γίνουν τρόπος ζωής.

28. Ευχή Αναφοράς θείας Λειτουργίας.

29. Α΄ Κορ. 10, 31.

Για λόγους πρακτικούς, το βράδυ κυρίως, αφήνουμε την πιο μεγάλη προσευχή, αφού υπάρχει άνεση χρόνου, όσο τα παιδιά μας είναι μικρά. Εκεί μπορούμε να αρχίσουμε σιγά-σιγά, πέρα από τις απλουστευμένες παιδικές προσευχές, να διαβάζεται κι ένα μέρος της ακολουθίας του Αποδείπνου ή των Χαιρετισμών, έστω κι αν τα παιδιά δεν κατανοούν ακόμη τα λόγια. Η σπορά αυτού του λόγου θα καρπίσει αργότερα, όταν θα έχουν τη δυνατότητα κατανόησης των κειμένων. Ο εγκέφαλός τους καταγράφει τις λέξεις και αργότερα θα τους έρχονται οι φράσεις αυθόρμητα στη γλώσσα. Το παιδί, λέει ο άγιος Πορφύριος ο Κασσοκαλυβίτης, «θέλει κοντά του ανθρώπους προσευχής. Όχι μόνο το αισθητό χάδι, αλλά και το χάδι της προσευχής... Νιώθει ασφάλεια, σιγουριά...»³⁰.

Άλλωστε το ίδιο γίνεται και με τη νοερά λεγόμενη μονολόγιστη ευχή το «Κύριε Ίησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με», την επαναλαμβάνουμε συχνά αλλά το νόημα των λέξεων συχνά μας διαφεύγει. Έτσι έλεγε ένας ασκητής: «εξήντα χρόνια καλόγερος, σήμερα κατάλαβα τι θα πει: Κύριε Ίησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με τόν ἄμαρτωλό».

Ένα άλλο θέμα που μπορεί να ενισχύσει τη λειτουργική αγωγή της οικογένειας είναι ο τονισμός των εορτών των αγίων ημερών. Να καταλάβουν τα παιδιά ότι

30. Γέροντος Πορφυρίου Κασσοκαλυβίτου, *Βίος και Λόγοι*, Χα-
νιά 2003, σ. 423.

οι εκκλησιαστικές γιορτές δίνουν άλλο νόημα και άλλη προοπτική στη ζωή μας. Δεν είναι απλά ευκαιρίες ανάπαυλας και ξεκούρασης αλλά πραγματικά πνευματικά πανηγύρια που πρέπει να τα χαρούμε πρώτα στην πνευματική τους διάσταση. Δύο λόγια για το τι γιορτάζουμε σήμερα και μετοχή στη λειτουργική σύναξη είναι βέβαια το ποθούμενο, όταν το επιτρέπουν οι συνθήκες, αλλά κι όταν αυτό δεν γίνεται, τότε η αναφορά στο τραπέζι του μεσημεριού ή του δείπνου, ή ακόμα και της απογευματινής ξεκούρασης ωθεί στην ανάμνηση των γεγονότων αλλά και στη γνώση της πνευματικής μας ιστορίας.

«Βίος ανέορταστος μακρά ὁδός ἀπανδόκευτος», έλεγε ο Δημόκριτος αλλά και οι Πατέρες μας. Η κάθε μνήμη αγίου και η κάθε γιορτή ένα υπέρλαμπρο πανηγύρι. Η συμμετοχή στη γιορτή με την προσκόμιση των λουλουδιών του σταυρού, του βασιλικού, των σταφυλιών του Αυγούστου, των καρπών της γης, των προσφορών της αρτοκλασίας, των κολλύβων, είναι στοιχεία που χαράσσονται στο νου των παιδιών και βλέπουν την ευλογία να σκορπίζεται σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους. Η σχέση λατρείας και λαογραφίας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον λαό μας, γιατί γνωρίζουν μία Εκκλησία η οποία έρχεται όχι για να ανατρέψει αλλά να δώσει πνευματικότητα ακόμα και σε έθιμα πανάρχαια, στα οποία δίνει πνευματικό περιεχόμενο, αρκεί αυτά να μη συνδέονται με δεισιδαιμονίες³¹.

31. Σχετ. βλ. Μ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ, «Ο καθαγιασμός της φύσης στην

Δεν χρειάζεται να μεμψιμοιρούμε και να κατηγορούμε την εποχή μας που έχει αλλάξει τον τρόπο της ζωής μας, διότι αντιλαμβανόμαστε ότι πολλές από τις καλές συνήθειες που είχαμε με τα παιδιά μας, όταν ήταν μικρά, τώρα που έχουν μεγαλώσει έχουν ανασταλεί λόγω των νέων συνθηκών ζωής και διαβίωσης της οικογένειας. Είναι αλήθεια ότι, αν το παιδί μας διδαχτεί την ευσέβεια από μικρό και εγκλωπωθεί τη ζωή της Εκκλησίας, τότε και στις πιο δύσκολες στιγμές της ζωής του θα βρει τον τρόπο και το κουράγιο να αντιπαλέψει ή και να ζητήσει τη βοήθεια του Θεού. Κι αν κάποτε απομακρυνθεί και πάρει δρόμους που δεν έπρεπε, να είμαστε σίγουροι ότι αυτά που φυτέψαμε στην καρδιά του θα έρθουν στην επιφάνεια και θα τον στηρίξουν στη δυσκολία του. Η γλυκιά ανάμνηση των παιδικών χρόνων και οι διδαχές των γονιών του θα ξυπνήσουν μέσα του και θα ανακάμψει από τον λήθαργο. Τι νομίζετε ότι ήταν αυτό που βοήθησε τον άσωτο της παραβολής να βρει τον δρόμο της επιστροφής; Η θαλπωρή του πατρικού του σπιτιού και το γεγονός ότι ο πατέρας του τάιζε ακόμα και τους δούλους του, δηλαδή, η φιλανθρωπία του πατέρα και η εγνωσμένη αγάπη του. Υπάρχει μία πολύ ωραία και συμβολική εικόνα της παραβολής του ασώτου στη Βουλγαρία, όπου εικο-

ελληνική λαϊκή παράδοση», στο περ. *Νέα Σιών*, Ιεροσόλυμα 2007, σσ. 63-73 και Τογ Ιδιογ, *Η ελληνική λαϊκή λατρεία μεταξύ Ανατολής και Δύσης*, στο www.laografiki.gr/thriskytiiki.laografia.

νίζει τον Πατέρα να υποδέχεται τον γιο του κρατώντας στα χέρια του τη λευκή στολή την πρώτη και σε άλλο πλάνο να κρατά στα χέρια του ένα άγιο ποτήριο για να τον κοινωνήσει. Δηλαδή να του μεταδώσει τη χάρη των μυστηρίων. Πρέπει να πειστούν τα παιδιά μας ότι τους περιμένει ένας θησαυρός που τους ανήκει και πρέπει να προσπαθήσουν να τον κερδίσουν. Όταν οι Ισραηλίτες ήθελαν να καταλάβουν την Ιεριχώ, έστειλαν κατασκόπους για να γνωρίσουν τι κρύβει αυτό ο τόπος και, όταν είδαν τον πλούτο και τα αγαθά που έχει, ενώ ήταν αδύναμοι και λίγοι αριθμητικά, όρμησαν και κατέλαβαν την Ιεριχώ, γιατί πίστεψαν ότι αυτή ήταν η δωρεά του Θεού για τον λαό του, ήταν η κληρονομιά τους³².

Όσο πιο συχνά μιλάμε στα παιδιά μας για τον Χριστό, την Παναγία και τους αγίους μας με τρόπο αγαπητικό, τόσο δυναμώνει μέσα τους η βεβαιότητα ότι στην Εκκλησία μπορούν να ελπίζουν για τη σωτηρία τους και όλοι οι άγιοι που είναι φίλοι του Χριστού είναι και δικοί τους φίλοι, και μπορούν να τους επικαλούνται. Το εικονοστάσι και το προσευχητάρι του σπιτιού μας θα πρέπει να είναι η μόνιμη παρηγοριά και δική μας και των παιδιών μας. Η θυμίαση του σπιτιού το βράδυ είναι μία ωραία ευκαιρία και ένα μήνυμα για ευωδία στη ζωή μας! Αν ανατεθεί σε ένα

32. *Ιησ. Ναυή* 6, 1-20.

παιδί, θα είναι μία καλή διακονία που θα το χαίρεται πραγματικά.

Αναμφίβολα η βλάστηση και η καρποφορία όλων αυτών των πραγμάτων είναι αποτέλεσμα της σοβαρής και βέβαιης πίστης των γονέων, που δεν προκαλούν αμφιβολίες και προβληματισμό, λέγοντας άλλα στον ναό και άλλα στο σπίτι. Δεν είναι λίγες οι φορές που και εμείς οι γονείς παρουσιάζουμε μία εικόνα θολή και καθόλου θελκτική για τα παιδιά μας. Ας πούμε δεν είναι δυνατόν να επιστρέφουμε στο σπίτι μετά τη θεία Λειτουργία ή και τη θεία μετάληψη και να εμφανίζουμε έναν εαυτό τελείως έξω από το κλίμα της θείας Λειτουργίας, δηλαδή οργίλο, νευρικό, κουρασμένο, χωρίς ίχνος χαράς γι' αυτά που έζησε, εριστικό, κακόκεφο. Φεύγοντας από τον ναό ψάλλαμε ότι «Εἶδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον, εὖρομεν πίστιν ἀληθῆ...» τί φέρνουμε από όλα αυτά στο σπίτι μας; Αυτά όλα ακυρώνουν τη γλυκύτητα του μυστηρίου και κάνουν τα παιδιά να αμφιβάλλουν για αυτά που ζήσαμε και τους διδάξαμε. Πρέπει αναχωρώντας από τον ναό να έχουμε την ίδια εμπειρία με τον άγιο Ιωάννη της Κλίμακος που έλεγε: «Νῦν δέ, ψυχῇ μου, κεκαρδίωκας καί οὐ δύναμαι κατέχειν σου τή φλόγα, ὅθεν ὑμνήσας πορεύομαι», δηλαδή Θεέ μου, σε ένιωσα, σε αφουγκράστηκα, σε είδα πλάι μου, ένιωσα να τρυπᾶς με τα βέλη σου την καρδιά μου, να πυρπολείς την ψυχῇ μου, να ανάβεις τη φλόγα σου που δεν μπορώ να αντέξω. Γι' αυτό φεύγω από τον ναό σου

παίρνοντας μαζί μου Εσένα³³. Δεν θα καταφέρουμε επίσης τίποτα αν προσπαθήσουμε να επιβάλουμε στα παιδιά την πνευματική ζωή και τον εκκλησιασμό με φωνές και τιμωρίες. Ο καλύτερος τρόπος είναι να τους υπενθυμίσουμε ότι σήμερα είναι Κυριακή, και εμείς φεύγουμε για τη θεία Λειτουργία, αν νομίζετε και θέλετε να έλθετε σας περιμένουμε ή ελάτε μόνοι σας. Οποιοσδήποτε άλλος τρόπος που εμπεριέχει επιβολή είναι εξ αρχής καταδικασμένος. Η θέα, από τα παιδιά, των γονιών που προσέρχονται στο άγιο ποτήριο και μεταλαμβάνουν και μετά το σπίτι γίνεται χαρούμενο και ευλογημένο, μπορεί να ελκύσει την προσοχή τους και να μας μιμηθούν.

Η προσέλευση στην εξομολόγηση μαζί με τα παιδιά, όσο αυτά είναι ακόμα μικρά, είναι ένα καλό μάθημα, γιατί μπορούν και ενημερώνονται για τα μυστήρια, για τη συμμετοχή των γονιών τους, και αργότερα σίγουρα θα αναζητήσουν έναν πνευματικό και όχι έναν ψυχολόγο για ψυχοθεραπεία, όπως συνηθίζεται στις μέρες μας.

Όλα αυτά για να γίνουν χρειάζεται να κρατήσουμε βαθιά μέσα στην καρδιά μας την εντολή του Χριστού «ποιμαινε τά πρόβατά μου, βόσκει τά άρνία μου»³⁴ και να έχουμε πάντα ως σύνθημα της ζωής μας αυτό που

33. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ, Λόγος, Περί συνδέσμου της εναρέτου τριάδος εν αρεταίς*, PG 88, 1160B.

34. *Ιωάν.* 21, 15.

λέει ο θεός Παύλος στους Κορινθίους «ζηλοῦτε τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα»³⁵.

Ποια είναι τα χαρίσματα τα κρείττονα; Ουσιαστικά είναι η αγάπη, αφού χωρίς αυτήν «οὐδέν εἰμι».

Αυτό το χάρισμα λοιπόν, που δόθηκε για να μοιραστεί στα παιδιά μας και στην ενορία μας, πρέπει να καλλιεργηθεί και να αυξηθεί πολλαπλά. Έχοντας οι ίδιοι βιώσει το μυστήριο της αγάπης του Θεού, δεν γίνεται να μη το μεταδώσουμε στους ανθρώπους που μας περιβάλλουν. Η χαρά και η αγάπη που θα εκπέμπουμε θα σκορπίζεται στον περίγυρό μας και θα ξεχειλίζει η χάρις που λάβαμε βοηθώντας τους γύρω μας. Πρώτα βέβαια η οικογένειά μας θα απολαμβάνει αυτή τη χαρά, και θα πρέπει να γίνει μέτοχός της.

Αντιλαμβάνομαι πόσο δύσκολη είναι σήμερα η ζωή και πόσο βαρύτερος ο σταυρός μας, αυτά που ταλανίζουν όλο τον κόσμο ταλανίζουν και τη λειψική αλλά και κάθε χριστιανική οικογένεια με όλα τα συμπαρομαρτούντα, αλλά ο παραμικρός δισταγμός φανερώνει ολιγοπιστία και απελπισία, η οποία μπορεί να αποβεί κακό μάθημα και για την οικογένειά μας και για την ενορία μας. Το συνεχές «δόξα σοι, ὁ Θεός», «Κύριε, ἐλέησον καὶ ἡμᾶς καὶ τὸν κόσμον σου» «Παναγιά, βοήθη», είναι ὅτι καλύτερο για το στενό και ευρύτερο περιβάλλον μας. Είναι συνθήματα ζωής και ελπίδας.

35. Α΄ Κορ. 12, 31.

Όσο πιο χαρούμενοι και ευτυχισμένοι είμαστε από τη διακονία μας και το έργο στον αμπελώνα του Κυρίου, τόσο πιο ιδανικές συνθήκες δημιουργούμε μέσα στο σπιτικό μας, γιατί φανερώνουμε ότι ο δωρητής της χάριτος και της τιμής της ιερωσύνης δεν εγκαταλείπει τον ιερέα Του, είναι παρών στη ζωή του και ευλογεί κάθε δραστηριότητά του.

Αυτή η χαρά γίνεται αισθητή και από την πρεσβυτέρα και από τα παιδιά, τα οποία θα αναζητήσουν αυτή την παντοτινή χαρά και στη δική τους ζωή.

Ας μην ξεχνάμε τον λόγο του αποστόλου Παύλου στο Τιμόθεο; «εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;»³⁶.

Ἐχω χαρεῖ αρκετές φορές βλέποντας ιερατικές οικογένειες να λειτουργούν με μία θαυμαστή ενότητα και να συλλειτουργούν πραγματικά στο ποιμαντικό έργο της ενορίας. Η πρεσβυτέρα και τα παιδιά να εἶναι άμεσοι συνεργάτες στο έργο της ποιμαντικής φροντίδας ή και της κατήχησης της ενορίας. Σε χωριό που επισκέφθηκα είδα στη λειτουργία που έγινε για τον εκκλησιασμό των σχολείων, την πρεσβυτέρα στο ανάλογο με τα πέντε παιδιά της και γύρω όλοι οι συμμαθητές των παιδιών. Ἡ την πρεσβυτέρα να εκπαιδεύει τις νέες σε ηλικία ενορίτισσες στο πώς ζυμώνεται ένα πρόσφορο, ή να πρωτοστατεί στο συσσίτιο της ενορίας για τους φτωχούς του χωριού. Πραγματική μητέρα της ενορίας.

36. Α΄ Τιμ. 3, 5.

Είδα ιερατικές οικογένειες δοσμένες ολόκληρες στην ενορία, να λάμπουν από χαρά και να βοηθούν στο έργο της κατήχησης της νεολαίας με θαυμαστή αγάπη και πραγματικά ζήλεψα αυτή την εικόνα της οικογένειας γύρω από τον ναό και τα μυστήρια, γύρω από τον πατέρα της ενορίας, που αυτή την αγάπη που εισέπραττε από την οικογένειά του τη χρησιμοποιούσε σαν κινητήριο δύναμη για να εργαστεί στο γεώργιο του Θεού. Όταν ο ιερέας ενεργεί με αυτόν τον τρόπο, τότε έχει παρρησία ενώπιον του Θεού, την οποία βέβαια του έχει δώσει ο ίδιος ο Θεός με την ιερωσύνη, γι' αυτό άλλωστε έχει τη δυνατότητα να εντέλλεται στον Θεό και ο Θεός να εκτελεί: «καί ποιήσον τόν ἄρτον τοῦτον...» «εὐλόγησον...» «συγχώρησον...», «ἀποδίωξον πάντα ἐχθρόν καί πολέμιον...», όλες αυτές οι λέξεις είναι σε προστακτική, γιατί πραγματικά ο Θεός, όταν χαρίζει κάτι, το χαρίζει ολοκληρωτικά και αγαπητικά, με απόλυτη εμπιστοσύνη στο πλάσμα Του και λειτουργό Του, του δίνει εξουσία φοβερά μεγάλη, αλλά προς σωτηρίαν αυτού και του ποιμνίου του³⁷.

Την πατρότητα και τη μητρότητα της εκκλησιαστικής κοινότητας τη δίνει ο Θεός ως χάρισμα, που θα πρέπει να καλλιεργηθεί συστηματικά με αγάπη και ενδιαφέρον. Κοιτάξτε λίγο τις παραδόσεις των χωριών μας, όπου στο πανηγύρι του αγίου του χωριού, μετά

37. Αρχιμ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ, *Κατηχήσεις και Λόγοι. Θεία Λατρεία - προσδοκία και όρασις*, εκδ. Ορμούλια, 2001, σ. 205.

τη λειτουργική σύναξη, ακολουθεί η λειτουργία μετά τη λειτουργία, αναβιώνουν οι παλιές αγάπες των πρωτοχριστιανικών χρόνων και στήνεται το τραπέζι της υλικής ευφροσύνης και στη συνέχεια στήνεται ο κυκλικός χορός, όπου στον κύκλο των ανδρών προεξάρχει ο ιερέας και στον κύκλο των γυναικών η πρεσβυτέρα και ακολουθούν οι λοιποί κατά τα πρεσβεία του γάμου. Βλέπετε η δύναμις των μυστηρίων επιβάλλεται αυτονόητα από τους απλούς ανθρώπους.

Αναμφίβολα η πνευματική ζωή και η ένταξη σ' αυτήν δεν είναι εύκολη υπόθεση, γιατί έχει κάποιους κανόνες ζωής που πρέπει να διδαχτεί κανείς από μικρή ηλικία. Μετά οτιδήποτε πάμε να διδάξουμε θα φαίνεται ως απαγόρευση. Βέβαια οι χριστιανοί καταλαβαίνουν ότι αυτές οι απαγορεύσεις της πνευματικής ζωής δεν δεσμεύουν και δεν υποδουλώνουν, αλλά αντίθετα ελευθερώνουν, γιατί η ελεύθερη αποδοχή είναι προϋπόθεση της πνευματικής ζωής. «'Επ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε»³⁸, αυτό δεν πρέπει να το ξεχνάμε οι γονείς ποτέ και είναι σημαντικό να το σεβαστούμε ακόμα και στα δικά μας παιδιά, που είναι οι πρώτοι που διδάσκονται άμεσα την πνευματική ζωή από μας.

Έτσι οργανώνεται σιγά-σιγά η κατ' οίκον Εκκλησία που έχει τη δυνατότητα να είναι στο κέντρο της ενοριακής ζωής και όχι περιθωριοποιημένη. Μπορεί η φιλοσοφία της ζωής να είναι σήμερα απορριπτική της κάθε

38. Γαλ. 5, 13.

εκκλησιαστικής πνευματικότητας και ο παπάς, που κάποτε ήταν το κέντρο της ζωής του χωριού μας, τώρα να αλλάξε θέση, αλλά μπορεί και πάλι να αποτελέσει το κέντρο της ζωής, αν καταλάβει ο ίδιος πρώτα και μετά οι συγχωριανοί του ότι είναι αυτός που ενώνει ουρανό και γη και το περάσει στους ενορίτες του, ότι έχει τα μέσα, δηλαδή τα μυστήρια, να τους πλουτίσει πραγματικά. Αυτόματα θα ελκύσει τους ανθρώπους όχι προς τον εαυτό του αλλά προς την Εκκλησία και τότε θα τους μεταδώσει τη βεβαιότητα της πίστεως και την ένταξη στον λειτουργικό χρόνο και τρόπο.

Χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή να μην περάσει στον κόσμο η επικίνδυνη διάκριση μεταξύ κληρικού και λαϊκού, αλλά να αναδύεται πάντοτε η σχέση μεταξύ πατέρα και παιδιού. Στη σχέση μεταξύ κληρικού και λαϊκού συχνά παρεμβάλλονται εμπόδια και κριτικές θέσεις αλλά και αντιπαλότητες, ενώ στη σχέση μεταξύ πατέρα και παιδιού παρεμβάλλεται πάντα η αγάπη. Ο ιερέυς δεν είναι ο υπεράνθρωπος που κάνει πράγματα ακατόρθωτα για τον λαό, γι' αυτό η διάκριση πρέπει να είναι μεταξύ πιστού και απίστου ανθρώπου κληρικού ή λαϊκού.

Ας μη λησμονούμε ότι στην πραγματικότητα την καρδιά του ιερέα τη διεκδικεί και την απαιτεί η ενορία, ο ναός, τα παρεκκλήσια, τα έργα ευποιΐας, η κατήχηση, η αγία τράπεζα, οι ακολουθίες και στη συνέχεια το σπίτι του, η πρεσβυτέρα, τα παιδιά, τα εγγόνια, τα προβλήματα.

Το καλύτερο θα ήταν να την αφήσει στα χέρια του Θεού και ας τη μοιράσει Αυτός όπως ξέρει καλύτερα, άλλωστε Αυτός είναι ο πάντοτε μεριζόμενος και μηδέποτε δαπανώμενος.